

ZIMAN Û ŞÊWAZA DÎWANA SEYID ELİYÊ FINDIKÎ

(PP 91 - 113)

Muhammed İkbâl DENİZ

Öğr. Gör. Zanîngeha Bîngolê, Mamosteyê Beşa Ziman û Edebiyata Kurdî, mideniz@bingol.edu.tr

Published: 29/10/2020

DOI: <https://doi.org/10.31972/jickpll19.07>

Kurte

Ziman û şêwaz, xisûsen di berhemên edebî de çî di afirandina berheman de be çî di xemilandina vegotinê de be, pir bandoreke mezin li ser edebiyatê dîkin. Helbestvan û nivîskar bi xêra ziman û şêwazê xwe didin nasîn û taybetmendiyên xwe kifşe dîkin. Em li gorî ziman û şêwaza helbestvan, wî û berhema/ên wî jî hev cuda dîkin û teknîka vegotina wî dînasin.

Helbestvanê Kurd, Seyid 'Eliyê Findikî jî ji ber ku Kurd bûye bi zimanê zikmakî dîwana xwe nivîsiye. Em dibînin ku di dîwanê de xeynî du menzûmên 'Erebî û menzûmeke Farisî, hemî menzûm bi Kurdî (Kurmancî) hatine nivîsîn. Di helbestên wî yê Kurdî de jî bandora zimanê 'Erebî, Farisî û Tirkî tê dîtin. Ji ber ku di dîwanê de mebest jî lîrîzmê zêdetir şîret û rexne ye; zimanê dîwanê jî sade û fehmbare. Ev yek fehm kirinê hêsan dîke û yekîtiyê bi xwendevana ve peyda dîke.

Şîretên miellif ku gelek caran li nefsa xwe dîke jî taybetiyeke pir girîng e. Helbesta xwe ya yekemîn, duyemîn, sêyemîn, çaremîn, pêncemîn, hevdehemîn û bîst û nehemîn de jî heman rewş tê dîtin. Xeynî vê yekê, îfadeyên henekî ku hin caran bi kar anîne jî balkêş in. Di dîwanê de baweriyên gel, gotinên pêşiyên û xasma jî biwêj pir in. Ji bilî vê di helbestan de bikaranîna hunerên beyanê (teşbîh, isti'are, te'rîz, mecaz û kinaye) henin. Şêwaza tehkiyeyê (çîrokî gotin) jî dide nîşan ku Seyid 'Eliyê Findikî ji edebiyata gelêrî jî haydar bûye.

Bêjeyên Sereke: Dîwan, Ziman, Şêwaz, Helbest, Seyid Eliyê Findikî

Destpêk

Samî Tan, di nivîseke xwe de bi sê pênaseya ziman pênase dîke: "1-Ziman, navgîna ragihandinêye, mirov bi riya dengên hest û ramanên xwe radigihînin hev, 2-Ziman dergûşa hemû afirandinên mirovan e, dergûşa çandî ye, 3- Ziman nîşaneyên nasnameya hevpar e."¹

Em xisûsen di berhemên edebî de dibînin ku ziman çî di afirandina berheman de be çî di xemilandina vegotinê de be, pir bandoreke mezin li ser edebiyatê dîke. Helbestvan û nivîskar bi xêra zimanê xwe dide

¹ Samî Tan, Rêzimana Kurmancî, weş. Enstituya Kurdi ya Stenbolê, Ç.3., Stenbol 2015. r. 21.

nasîn û taybetmendiyên xwe kifşe dike. Em li gorî zimanê helbestvan û nivîskar, wan û berhema/ên wan dinirxînin û cih didin wan.

1. Zimanê Dîwanê

Helbestvanê Kurd, Seyid ‘Eliyê Findikî jî ji ber ku Kurd bûye bi zimanê zikmakî dîwana xwe nivîsiye. Em dibînin ku di dîwanê de xeynî du menzûmên ‘Erebî û menzûmeke Farisî hemî menzûm bi Kurdî (Kurmançî) hatine nivîsîn. Di helbestên wî yê Kurdî de jî bandora zimanê ‘Erebî, Farisî û Tirkî kêm be jî heye. Emê niha li ser bandora van hersê zimanan bisekinin:

1.1. Bandora Zimanên ‘Erebî, Farisî û Tirkî

1.1.1. Bandora Zimanê ‘Erebî

Di dîwanê de piştê zimanê Kurdî, zimanê ku herî zêde hatiye bikaranîn zimanê ‘Erebî ye. Helbestvanên klasîk di helebestên xwe gelek caran bi zimanê muxtelif nivîsîne ku ev jî meziyeteke ji bo wan. 2 heb helbestên Findikî bi temamî ‘Erebî ye û helbesteke wî jî bi ‘Erebî destpêdike lê bi Kurdî didome. Helbestên ku ‘Erebî ne ji aliyê weşanxaneyê Nûbaharê ve li Kurdî hatiye wergerandin.

Me li jêr malikên ku tê de gotin û hevokên ‘Erebî hene daye:

...

"الا ياايها الاخوان مالى"

"فقد مال الى الهجران بالى"²

“Elâ yâ eyyuhe’l-ixwânu mâ lî

Fe-qed mâle ile’l-hicrânî bâlî”³

...

گلك گريام د دنيا لدوستكى پاك

"العلی آخذ منه جمالی"⁴

Gelek geryâm di dunyâ l’destekî pāk

“Le ‘ellî âxizu minhu cemâlî”⁵

² Ey hevalên min çima dilê min wiha ketiye nav durketinê.

³ Seyid ‘Eliyê Findikî, *Dîwan*, weş. Nûbihar, ç.6., İstanbul 2012, r. 57.

⁴ Dibe ku ez jê bedewbûna xwe hildim.

⁵ Findikî, b.n., r. 59.

...

"فلم اظفر بمقصودی الی الان"

"اقولو قولى هذا ما بدالی"⁶

"Fe-lem ezfer bi-meqsûdî ile'l-ân

Eqûlû qewlî hâzâ mâ bedâ lî"⁷

...

هزاران صلوات و هزاران سلام

بیبارن "ولا یقطع بالدوام"⁸

Hezârân şelât û hezârân selâm

Bibârin "we-lâ yenqetî' bi'd-dewâm"⁹

...

"فهل انتم على ما نحن فيه"¹⁰

گلو یان ام تتی کتنه فی حالی

"Fe-hel entum 'elâ mâ neħnu fihî"

Gelo yan em tenê ketme vî hâlî"¹¹

Ûeynî van malikan em dizanin ku helbestvan du helbestên xwe jî seranser bi zimanê 'Erebî nivîsîne.

1.1.1.1. Ayet

Xisûsen helbestên dînî û tesewîfî de ji ayet û hedîsan pir iqtîbas tê kirin. Li gor helbestvanan ev hunereke û hêza vegotinê xurt dike.

Di dîwanê de em du cihan de rastî ayetan hatin:

...

كو "اکملتو"¹² ریکر خدایی مجید

د ناڤا صحابان بو شاهی و عید

Ku "ekmeltu" rêkir Xudâyê Mecîd

⁶ Ez heta niha negihêştme meqseda xwe / Gotina min ê gunçawê fikra min ev e.

⁷ Findikî, b.n., r. 59.

⁸ Bê sekn û aramî dewam bike.

⁹ Findikî, b.n., r. 299.

¹⁰ Ev îbare tê wateya " hingê gelo hûn jî li ser rêya min in?"

¹¹ Findikî, b.n., r. 61.

¹² Min kemiland.(Ayeta ku Xwedê Te'ala dibêje min dînê we kemiland.)

Di nâvâ şehâbân bû şâhî û 'îd¹³

...

فقط "لا تقنطو"¹⁴ صبرا مه پیتی

چه مزگینه ژ رب لایزالی

Feqet "lâ teqnetu" şebra me pê tê

Çi mizgîn e ji Rebbê lâ yezâlî¹⁵

1.1.2. Bandora Zimanê Farisî

Di Dîwana Findikî de tenê helbesta 14an bi zimanê Farisî hatiye nivîsîn. Ew helbest jî ev e:

درین دنیا کسی بی غم نباشد

اگر باشد بنی آدم نباشد

Di vê dunyâya han kes bêxem nîne

Eger bê xem be Benî Âdem nîne

غم آنست کی از یاران شدم دور

غمی زین در جهان مهتر نباشد

Xemâ min ew e ku ji yâran dûr bûm e

Di cîhan de xemek j'vê meztir nîne

خدا داند کی من در دل چه دارم

ولی چیزی بدست من نباشد

Xudâ zâne ku derdê dilem çî ye

Belê tiştek di destê min de nîne¹⁶

...

1.1.3. Bandora Zimanê Tirkî

Di dîwana Findikî de em rastî peyv û qertafên Tirkî jî tînen. Bo mînak:

...

¹³ Findikî, b.n., r. 241.

¹⁴ Ayeta ku dibêje "hêviya xwe nebirin."

¹⁵ Findikî, b.n., r. 69.

¹⁶ Di vê helbestê de malika yekem ya Se'dîyê Şîrazî ye ku Seyid 'Elî wek iqtibas jê wergirtiye. Eslê vê helbestê Farisî ye lê ji aliye weşanxaneya Nubaharê ve li Kurdî hatiye wergerandin.

ژ "آلتون" چای ته صوندوق هر تژی بی

نصیبی دوستانی ته و مه ژی بی

Ji "altun" çay te şundoq her tejî bî

Neşîbê dositânî te'w me jî bî¹⁷

...

زبشی لبر چم و نانی گنم

كو حاضر ببیتن "بنمدر بنم"¹⁸

Zebeşê li ber çem û nânê genim

Ku hâzîr bibîtin "benimdir benim"¹⁹

...

نصیب سز شهبی من نینه ژ هجری من جگر خوینه

بلنفا خوه تو بیربینه اقی عبدی دریزانی

Neşîbsîz şubhê min nîn e ji hicrê min ceger xwîn e

Bi lutfâ xwe tu bîr bîn e evî 'ebdê derîzânê²⁰

...

وظیفای خونی راست و دروستی

بلا کی بت دبت او کس جزالی

Wezîfa xwe nekî râst û durustî

Bilâ kî bit dibit ew kes cezâlî²¹

...

ته نیری عیشی وان عیشک کمال سز

نه هیژایه کو هنده لی جفانه

Te nêrî 'îşê wan 'îşek kemâlsîz

Nehêjâ ye ku hinde lê civân e²²

...

¹⁷ Findikî, b.n., r. 223.

¹⁸ Wateya wê ya bi kurmancî " ya min e ya min "

¹⁹ Findikî, b.n., r. 327.

²⁰ Findikî, b.n., r. 99.

²¹ Findikî, b.n., r. 65.

²² Findikî, b.n., r. 113.

انصاف سزا ام راکرن لبلان و دشتا کار کرن
مه چنډ دلال وندا کرن ایوا ه ژ دردی غربتی

Înşâfsizâ em râkirin l'belân û deştâ kêr kirin
Me çend delâl windâ kirin eywâh ji derdê xûrbetê²³

...
مه هیفی ژ وه نکن گازند و لوما
برا چندی برایه "باشقه" بازار

Me hêvî j'we nekin gâzind û lomâ
Birâ çendâ birâ ye "başqe" bâzâr²⁴

...
اوی فضل و کمال چو در ژ حدی
حتایی وک مه ژی بونه بلالی

Ewî fedl û kemâl çû der ji heddê
Hetâ yê wek mi jî bûne belâlî²⁵

...
ژ مهینیرا دخوازم بیکی "باشقه"
دلی من گلکی پیقایه جوانه

J'mehînê râ dixwâzim yêkî "başqe"
Dilê min gelkî pêvâ ye ciwân e²⁶

Di hin helbestan de jî em rastî peyva nobeçî (nöbetçi) û hîleçî (hileci) jî hatin.

Emê niha li ser hin hemanên ku zimanê helbestvan xurt û dewlemend kirine bisekinin:

1.2.Çend Hêmanên ku Zimanê Dîwanê Xurt Kirine:

Zimanê helbestê vabestê hin hemanên bingehîn in ku ew hêman zimanê helbestê xurt dikin. Bi taybetî jî di helbestên gelêrî de bikaranîna gotinên pêşiyar, biwêj û hwd. girîng in.

²³ Findikî, b.n., r. 127.

²⁴ Findikî, b.n., r. 195.

²⁵ Findikî, b.n., r. 67.

²⁶ Findikî, b.n., r. 113.

Seyid ‘Eliyê Findikî jî di helbestên xwe de ji van hêmanan gelek caran sûd wergirtiye. Ji van hêmanên sereke gotinên pêşyan, biwêj û bikaranina cotpeyvvan û dubarekirina dengana e.

1.2.1. Gotinên Pêşyan

Gotinên pêşyan an gotinên mezinan dî dîrok û çand û zimanê neteweyek de pir cihekî bi taybet digire.

[...]Biwêj û gotinên pêşyan, derbarê dad û dîrokê, çand û zanîne, felsefe û ferasetê, edet û toreyan de, derbarê psîkolojî û aboriya civakê de, agahiyan didin. Asta wêje û hunerê, asta rêveberî û sebra gel bi me didin ronîdarkirin. Kesayetiya civakê diyar dikan[...]”²⁷

Me di helbestên Seyid ‘Elî de ji dehan zêdetir gotinên pêşyan dîtin. Emê niha li jêr bi mînakan van gotinê pêşyan nîşandin:

...

وك على زانت كسى جامك ژ هجرانى فخرار
"ساعتك دورا فراقى پرتزه ژصالا وصال"28

Wek ‘Elî zânit kesî câmek ji hicrânê vexwâr
“Sa’etek dewrâ firâqê pirtir e j’şâlâ wişâl”²⁹

...

ژ کسرا دنیا نابى ملكى باقى”³⁰
هون نابيژن گلو باقى مه كانى

“Ji kes râ dnyâ nâbê mulkê bâqî”
Hûn nâbêjin gelo bâvê me kânî³¹

...

نبيژ از حافظم بى دست و پيمه
"جمالا هرکسى بقلب و لسانه"32

²⁷ Mustafa Borak, *Ferhenga Biwêjan*, weş. Enstîtuya Kurdî, Çap.1., İstanbul 2005, r. 8.

²⁸ Sa’etekî durketin li gorî mirov wisa dirêj e ku ji saleke gihêştinê pirtir e. Ev gotin di nav gel de bûye wek derb û mesel.

²⁹ Findikî, b.n., r. 167.

³⁰ Ev gotina pêşyan di eslê xwe de wek “dinya ji kesî re namîne” ye. Lê gotinên pêşyanên ku wek vînin jî henin: “Dinya ji kesî re nabe yar” an “dinya siya darê ye ji kesî re nadomîne.” Tê dîtin ku di her sê gotinan de jî temaya hevpar fanîbuna dinê ye.

³¹ Findikî, b.n., r. 139.

Nebêj ez hâfiz im bêdest û pê me

“Cemâlâ herkesi b’qelb û lisân e”³³

...

گلك كس تيدا غرانه دماچون مانه پوئشمانه

فقط بوری ژ دس وانه "کسی چونای بشونیدا"³⁴

Gelek kes têda xirrâne demâ çûn mâne poşmâne

Feqet borî ji des wâne “kesê çû nây bi şûnê dâ”³⁵

...

فائدا علمی عمل کر نه اگر نه چند پره

"دارابی فیکی و سه فایدا وی هیچه" ای دلال³⁶

Fâidâ ‘ilmê ‘emel kir ne eger ne çend pere

“Dâra bê fêkî û sih faydâ wê hîç e” ey delâl³⁷

...

هر کس نزانته حال چیه "بی تیر چه هاژ بی برچیه"³⁸

پرسی بکن ژ بی دیتیه ایواه ژ دردی غربتی

Herkes nizânit hâl çi ye “yê têr çi hâ j’yê birçî ye”

Pirsê bikin j’yê dîtiye eywâh ji derdê xurbetê³⁹

...

ای علی تو خوش دبیژی لی بلی نییژی تو

"گوتنا خالی ژ کرنی هیچه وک خون و خیال"⁴⁰

Ey ‘Elî tu xweş dibêjî lêbelê nâpêjî tu

“Gotinâ xâlî ji kîrnê hîç e wek xewn û xeyâl”⁴¹

³² Ev gotina pêşîyan behsa girîngiya dil û zimanê dike. Dibêje ku başbûn û çêbûna mirovan vabestê keyfiyeta dil û zimanê wan e.

³³ Findikî, b.n., r. 109.

³⁴ Ev gotina li gel fanîbûna dinê tê gotin. Wexta ku yek dimire carek dî nayê dinê.

³⁵ Findikî, b.n., r. 21.

³⁶ Dara bê fêkî û sih bê qiymet e. Mirov jî ku feyde nede yê dora xwe herwekî wek darek bê sî û bê ber e.

³⁷ Findikî, b.n., r. 93.

³⁸ Ev gotina pêşîyan ji wek “yê têr haj yê birçî tine” tê gotin. Di vê gotinê de mebest ew e ku yê bê xem tu car halê ê bixem fê m nake.

³⁹ Findikî, b.n., r. 127.

⁴⁰ Gotina ku emel pê neyê kîrn wek xewn û xeyalan e ku hebûneke wan tine.

...

"ژ راستی سراستی تیتته شونی" 42
 آقه عادت خدایی مه ژ بری دا

"Ji rāstiyê serāstî tēte şûnê"

Ev e 'âdet Xudâyê me j'berê dâ⁴³

...

دیبینی بهن ببهن عیش تی خرابتر
 "حجی ساله دبیژی خوزکا پاره" 44

Dibînî bêhn bi bêhn 'îş tê xirābtir

"Heçî sâl e dibêjî xwezka pâr e"⁴⁵

1.2.2. Biwêj

Biwêj komeke peyv in ku ji aliyê gel ve hatine pejirandin, pirtirînê wan ne li ser wateyên xwe yê rasteqîn in, di wateyeke mecazî de têne bikaranîn, jêderka wan nayête zanîn, gelemperiyê nakin û rewşeke cihê îfade dikin.⁴⁶

Seyid 'Eliyê Findikî di dîwana xwe de ji gotinên pêşiyar bêhtir biwêjan bikaraniye. Dîwana wî ji aliyê biwêjan ve gelek dewlemend e. Ev jî hêza zimanê wî xurt kiriye û gotinên wî bêhtir xemilandiye.

Emê wek mînak helbesta bi navê "Hewar e Hey Hewar e Hey Hewar e"⁴⁷ bidin ku ev helbest ji aliyê biwêjan ve pir balkêş e:

...

هواره هی هواره هی هواره
 نزانی اهلی وقت "ام کرنه صاره"

Hewâr e hey hewâr e hey hewâr e

Nezânê ehlê weqt "em kirne şâr e"⁴⁸

⁴¹ Findikî, b.n., r. 95.

⁴² Ji rastiye durustî çêdibe.

⁴³ Findikî, b.n., r. 55.

⁴⁴ "Heçî sale dibêje xwezka par e." Ji ber xirab çûyina rewşek mirov ku her tim dema borî bifikire û xweziya xwe pê bîne.

⁴⁵ Findikî, b.n., r. 233.

⁴⁶ Abdulkadir Bingöl, *Gotinên Pêşiyar û Biwêj*, Weş. Na, İzmir 2014, r. 6.

⁴⁷ Findikî, b.n., r. 233.

⁴⁸ Jê sarbûn: Ji tiştek an mirovek acizbûn.

...

ژ دستى وان نزانن ام چواكن
خبر ناچن "گوهی وا وك دیواره"⁴⁹

Ji destê wan nizânin em çewâ kin
Xeber nâçin "guhê wâ wek dîwâr e"⁵⁰

...

نزانن او نزانن كو نزانن
كى كارى وا "ژ ریاوان بینى خواره"⁵¹

Nizânin ew nizânin ku nezân in
Kî kêrê wâ "j'riyâ wan bînî xwâre"⁵²

Me biwêjên ku di dîwanê de hatine bikaranîn, bi hejmara helbestan û bi hejmara malikên wan wek alfabetîk rêz kirin. Ji bo agahiyên zêdetir (bnr. Tablo 9.)

1.2.3. Cotpeyv û Dûbarekirina Dengan

Di zimanan de hin bêje hene ku ji bo ku vegotinê bihêztir bikin û wateya îfadeyê xurt bikin bi bêjeyên wekê xwe, nêzî xwe yan jî dijberê xwe re tîn bikaranîn.⁵³

Findikî, di Dîwana xwe de gelek cotpeyv û dubareya dengan bikaraniye: bêhn bi bêhn, qîl û qal, kerr û lal, pûç û betal, xewn û xeyal, pirs û sual, agir û hirqet, şev û roj, rîx û pîx, hira wîra, xirr û xalî, hirt û hirt, zar zar, hira-vêra, giry û gazin, şîr û şekir, şeqalî beqalî, ello bello, hetk û helak, rêz û resm, têk de mêk de, vî mil wî mil, ax û ax, dûr û diraz, şerm û fedî, heşr û hisab, govend û reqs, herê herê, teqn û herî û hwd.

Emê li jêr ji dîwanê çend mînakên cotpeyvyan û dubareya dengan bidin:

...

على رابه وها نابی "بحیل و پيله" چینابی
عمور بورى مر ن هابی چرا تدبیركى ناکى

'Elî râbe wihâ nâbê bi "hîl û pîle" çênâbê

⁴⁹ Guh wek dîwarbûn: Ji mirovê ku qet guh nadin tiştek û tîkilê gotina mirov nabin re dibêjin.

⁵⁰ Findikî, b.n., r. 233.

⁵¹ Ji rê xistin: Mirov ku yekî ji rêya nebaş vegefrîne an ji tiştek nebaş bide alî jê re wisa dibêjin.

⁵² Findikî, b.n., r. 233.

⁵³ Ji bo cotpeyv û cûreyên wan, bnr. M. Zahir Ertekin, Zafer Açar, "Di Kurmancî de Cotpeyv û Cûreyên Wan", *Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi*, c.1,j.1, Ocak 2015, r. 82-92.

‘Umur borî mirin hâ bê çîrâ tedbîrekê nâkî⁵⁴

...

هرکسی هون لی عنایت کن بلا مزگین لوی
پر غنی و مالداره گر نبت تو "ملک و مال"

Herkesê hûn lê ‘inâyet kin bilâ mizgîn li wî

Pur xênî û mâlidâr e ger nebit tu “mulk û mâl”⁵⁵

...

ای کو دوه پیر عین شفانه ایرو بدل و پاردمانه
چاو و قهوه درگفانه " شفشقا" تزیی صدف

Ê ku doh pêr ‘eyn şivân e îro bedl û pardimân e

Çâ û qehwe dergevân e “şeqşeqâ” tizbê şedef⁵⁶

...

اقه هات بهار و اما ناڤ بهار
نه کهرک نه برخک دکن "بارهبار"

Eve hât bihâr û ema nav bihâr

Ne kehrik ne berxik dikin “barebâr”⁵⁷

2. Şêwaza (Uslûb) Dîwanê (Awayê Vegotinê/Beyan)

Gava ku mirov li helbestên Findikî dinihêre bêguman zimanekî zelal û fehmbâr bala mirov dikişîne. Lê zimanê wî çiqas zelal be jî ew gotinên xwe bi awayek teşbîhî, mecazî, rexneyî û hwd. anîne ziman. Dema em li helbestan dinihêrin, em dibînin ku ev çend xalên li jêr di şêwaza helbestvan de dixuyê:

2.1. Teşbîh (Şibandin)

Hunera şibandinê ye. Ji bo ku peyv bêtir bihêz bibe mirov peyva bêhêz dişibîne ya bihêz. Ji vê hunerê re teşbih tê gotin.⁵⁸ Di dîwanê de hunera teşbîhê hin caran bê daçek hin caran jî bi daçekên; wek, weke, wekî û şubhê hatine çêkirin. Di dîwanê de daçeka şibandinê ya heri zêde hatiye bikaranîn daçeka wek (36) e. Piştî daçeka wekî (15), daçeka şubhê (3) û daçeka weke (1) ye. Bo mînak:

⁵⁴ Findikî, b.n., r. 25.

⁵⁵ Findikî, b.n., r. 93.

⁵⁶ Findikî, b.n., r. 175.

⁵⁷ Findikî, b.n., r. 287.

⁵⁸ İsa Kocakaplan: *Açıklamalı Edebi Sanatlar*, weş. Türk Edebiyatı Vakfı, İstanbul 2014, r. 162.

...

دما هات و مه ژى پرسى اوى گوت
هیه من کافرك "وك" بى هشانه

Demâ hât û me jê pirsî ewî got
Heye min kâvirek "wek" bêhişâ ne⁵⁹

...

مدد سيدايى زنگانى بريژ فيضا "وكى" كانى
لقى قلبى قوى جانى ده بلكى بيته سر جادى

Meded Seydâyê Zengânî birêj feydâ "wekî" kânî
Li vî qelbê qewî cânî de belkî bête ser cêdê⁶⁰

...

قه تير نابن ژ دنيا اهلى دنيا
اگر ژ وانرا بهركى "شبهى" كانى

Qe têr nâbin ji duniyâ ehlê duniyâ
Eger j'wan râ biherkî "şubhê" kânî⁶¹

Di hunera teşbîhê de herî kê m dido herî zêde jî çar heman hene. Emê pêşî li ser hemanên teşbîhê rawestî û dure jî behsa cureyên teşbîhê bikin.

Di teşbîhê de çar heman hene ku jê re "erkanu't-teşbîh" an jî "eqsamu't-teşbîh" tê gotin: a. Muşebbeh (ya ku dişibihe), b. Muşebbehun-bih (ya ku tê şibandin), c. Wecha Şebah (wesfa ku hatiye şibandin), d. Edata Teşbîhê (daçeka ku şibandinê de hatiye bikaranîn)⁶²

Vaye li gorî hebûn û tunebûna van her çar hemanan, teşbîh dibe çar cure: 1. Teşbîha Mufessel, 2. Teşbîha Mucmel, 3. Teşbîha Muekked û 4. Teşbîha Belîx.

Em dibinin ku Findikî her çar cureyên teşbîhê jî di helbestên xwe de bikaranîye. Emê niha yek bi yek behsa van cureyên teşbîhê bikin û ji dîwanê mînanan bidin:

⁵⁹ Findikî, b.n., r. 115.

⁶⁰ Findikî, b.n., r. 71.

⁶¹ Findikî, b.n., r. 137.

⁶² Yekta Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, weş. Gökubbe, Çap.13., İstanbul 2015. r. 129.

2.1.1. Teşbîha Mufesşel

Teşbîha ku her çar erkanê teşbihê jî tê de be ew dibe teşbîha mufessel.⁶³Ji vê teşbihê re “teşbîha hurgilî” jî tê gotin. Di diwanê de teşbîha ku herî zêde rastî me hat ev teşbîh bû. Wek mînak:

...

اهلی زمانی مه بطرن وک درها دیم او درن
قدری غریبا ناگرن ایواه ژ دردی غربتی

Ehlê zemânê me bitrin wek dirrehâ dêm ew dirin
Qedrê xerîbâ nâgirin eywah ji derdê xurbetê⁶⁴

Muşebbeh (ya ku dişibihe): ew (ehlê zemânê)
Muşebbehun-bih (ya ku tê şibandin): dirreh
Wecha Şebah (wesfa ku hatiye şibandin): dêm-dirr
Edata Teşbîhê (daçeka ku şibandinê de hatiye bikaranîn): wek

Di malika li jor de helbestvan ehlê zemanê bi zimanê tuj rexne dike û wana dişibîne ajalên ku bi diran û pençeyên xwe êrişên mirovan dikan û zirarê didin wan.

2.1.2 Teşbîha Mucmel

Teşbîha ku tenê wecha şebah yanî wesfa ku hatiye şibandin tê de tune, jê re teşbîha mucmel tê gotin.⁶⁵Ev teşbîhê wateya kurt kirinê jî.

Di diwanê de kê mînak be jî em di çend ciyan de rastî vê teşbîhê tên. Wek mînak:

...

د ارشادی تو جامیری لمیدانی وکی شیری
بکسکی تو خوه ناسپیری که بیژی چه تو گوه نادى

Di irşadê tu câmêr î li meydânê wekî şer î
Bi keskî tu xwe nâspêrî kî bêje çî tu guh nâdê⁶⁶

⁶³ Tahir-ül Mevlevî: *Edebiyat Lügati*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1994, r.169.

⁶⁴ Findikî, b.n., r. 129.

⁶⁵ Tahir-ül Mevlevî, b.n., r. 169.

⁶⁶ Findikî, b.n., r. 73.

Muşebbeh (ya ku dişibihe): tu

Muşebbehun-bih (ya ku tê şibandin): şêr

Wecha Şebah (wesfa ku hatiye şibandin): ____

Edata Teşbîhê (daçeka ku şibandinê de hatiye bikaranîn): wekî

Di helbesta li jêr de jî em dibînin ku heman teşbîh hatiye bikaranîn:

...

تو هنگی پاک و خوش میری لمیدانی وکی شیرى
د هر دو دنیا تو تیری لمن گوتن لته داکى

Tu hingê pāk û xweşmêr î li meydânê wekî şêr î

Di herdu dunyâ tu têr î li min gotin li te dâkî⁶⁷

Muşebbeh (ya ku dişibihe): tu

Muşebbehun-bih (ya ku tê şibandin): şêr

Wecha Şebah (wesfa ku hatiye şibandin): ____

Edata Teşbîhê (daçeka ku şibandinê de hatiye bikaranîn): wekî

Helbestvan di malika li jor de mixatebên xwe dişibîne şêrê.

2.1.3. Teşbîha Mu'ekked

Teşbîha ku tenê edat-1 teşbîh tê de tune be, ew dibe teşbîh-i muekked.⁶⁸ Di vê teşbîhê de her sê hemanên teşbîhê hene lê edat-1 teşbîh hatiye hezifkirin. Di vî teşbîhê de daçekên weke *wek*, *weke*, *mîna*, *nota*, *fena* û hwd. divê tune be.

Di dîwanê de em rastî teşbîh-i muekkedan jî hatin. Wek mînak:

...

على دنيا كلك بيسه كچا ملعونى ابليس
يقين آخرت دچى ژ كيسه كسى ژ دل بگری دنيايى

⁶⁷ Findikî, b.n., r. 31

⁶⁸ Tahir-ül Mevlevî, b.n., r. 169.

‘Elî dunyâ gelek pîs e keçâ Mel‘unê Iblîs e
Yeqîn axret diçî’jkîse kesê j’ dil bigrê dunyâyê⁶⁹

Muşebbeh (ya ku dişibihe): dunyâ

Muşebbehun-bih (ya ku tê şibandin): Keçâ Mel‘unê Îblîs

Wecha Şebah (wesfa ku hatiye şibandin): pîs

Edata Teşbîhê (daçeka ku şibandinê de hatiye bikaranîn): ____

2.1.4. Teşbîha Belîx

Teşbîha belîx ew teşbihe ku tenê tê de “ya ku dişibe” û “ya ku tê şibandin” heye.⁷⁰ Di hin pirtûkan de, ev teşbîh weke “teşbîha rind” jî derbas dibe.

Di dîwanê de em rastî çend mîsalên teşbîha belîxê hatin. Wek mînak:

...

عذابی ناری هجرانی اگر بیته وصف دانی
کسی دیتی تنی زانی مدد سیدا مدد سیدا

‘Ezâbê nârê hicrânê eger bête weşîfdânê
Kesê dîtî tenê zânê meded Seydâ meded Seydâ⁷¹

Muşebbeh (ya ku dişibihe): hicrân

Muşebbehun-bih (ya ku tê şibandin): nâr (agir)

Wecha Şebah (wesfa ku hatiye şibandin): ____

Edata Teşbîhê (daçeka ku şibandinê de hatiye bikaranîn): ____

Di helbesta li jêr de jî em dibinin ku heman teşbîh hatiye bikaranîn:

...

توی فندا شفا طاری جزیریدا قومانداری

⁶⁹ Findikî, b.n., r. 37.

⁷⁰ Kocakaplan, b.n., r. 167.

⁷¹ Findikî, b.n., r. 83-89.

خلیفی شاهی زیباری مدد سیدا مدد سیدا

Tu wî findâ şevâ țârî cizîrê dâ qumandâr î
Xelîfê Şâhê Zîbârî meded Seydâ meded Seydâ⁷²

Muşebbeh (ya ku dişibihe): Tu

Muşebbehun-bih (ya ku tê şibandin): findâ şevâ țârî

Wecha Şebeh (wesfa ku hatiye şibandin): ____

Edata Teşbîhê (daçeka ku şibandinê de hatiye bikaranîn): ____

Di vê mînakê de jî em dibinin ku tenê du erkanên teşbîhê hatine bikaranîn. Findikî mixatebê xwe şibandiye finda ku di şeva tarî de ronahî dide.

2.2. Isti'âre

Isti'âre, hunereke ku bi teşbîhê çêdibe; lê di vê teşbîhê de, ji ya ku dişibe û ya ku tê şibandin yek tenê tê bikaranîn.⁷³ Li gorî vê isti'âre dibe du beş:

2.2.1. Isti'âreya Kifşe

Isti'âreya ku tenê hemana “ ya ku tê şibandin ” tê de hebe, ew dibe isti'âreya kifşe.⁷⁴ Bo mînak:

...

هر کسی گهداريا وان "سروی بستانا" بکت
تو بده وی ناڤ و ناموسی د شرق و مغربین

Herkesê guhdâriyâ wan “serwîbostânâ” bikit

Tu bide wî nâv û nâmûsê di şerq û mexribeyn⁷⁵

Helbestvan di vê malikê de bejna mirovê hêja dişibihîne serwiyên bostana. Lê di vir de behsa wan kesan ne hatiye kirin lê behsa tiştê ku ew kes dişibihîne yanî “serwîbostan” hatiye kirin.

⁷² Findikî, b.n., r. 85.

⁷³ Saraç, Belâgat, r. 118.

⁷⁴ Saraç, Belâgat, r. 119.

⁷⁵ Findikî, b.n., r. 283.

2.2.2. Isti'âreya Nekifşe

Isti'âreya ku hemana "ya ku tê şibandin" bi eşkere nehatibe gotin lê bi hin wesf û hemanan hatibe te'rifkirin ew dibe isti'âreya nekifşe.⁷⁶Di vê isti'âreyê de hemanan " ya ku dişibe" tenê tê bikaranîn. Wek mînak:

...

ای خدا تقوی خو که رزقی مه ام هیقی دکن
مه ژ "پنجی فی دنی" درخه اقا هنده نیار

Ey Xudâ teqwâ xwe ke rizqê me em hêvî dikin
Me ji "pencê vê dinê" derxe evâ hinde neyâr⁷⁷

Di vê malikê de helbestvan dinê dişibîne ajalan; lê di dewsa ajalê de behsa pencê wê dike.

2.3. Mecâza Mursel

Di gotinekê de ku mirov tiştê rasterast nebêje û bi wesf û hemanên wî îfade bike, ew dibe mecaza mursel.⁷⁸Di dîwanê de ev huner pir kê m e. Bo mînak:

...

ژ غفلت مه بکی بفضلا خوه هشیار
"بقانونا" کو دانی ام بکن کار

Ji xeflet me bikî b'fedlâ xwe hişyâr
"Bi qânûnâ"⁷⁹ ku dâ nî em bikin kê m⁸⁰

Di malika li jor de helbestvan "şerî'etê" rasterast negotiye lê dewse de bi wesfekî wê îfade kiriye.

2.4. Kinâye

Peyvekî ku wateyên wî yê rasteqîn û mecazî hebe û mirov ji wan wateyan a mecazî bikarbîne ew dibe kinâye. Di kinâyeyê de zehfî caran gotinê pêşîyan û biwêj henin.⁸¹Bo mînak:

⁷⁶ Saraç, Belâgat, r. 120.

⁷⁷ Findikî, b.n., r. 221.

⁷⁸ https://tr.wikipedia.org/wiki/Mecâz-ı_mürsel (15.04.2016)

⁷⁹ Di vir de qanûn bi me'na şerî'etê hatiye bikaranîn lê rasterast şerî'et nehatiye gotin û bi wesfekî wê hatiye îfade kirin.

⁸⁰ Findikî, b.n., r. 169.

...

ای علی ژ کیرا د بیژی ژ کسکیرا ناچیته میژی
تو چقا "عزماندیریژی" کا دقئ خو بینه هف

Ey 'Elî j'kî râ dibêjî j'keskî râ naçête mêjî
Tu çiqâ "ezmandirêjî" kâ devê xwe bîne hev⁸²

Di vê helbestê de mebest ne wateya rasteqîn(ziman/'ezmandirêjî) e; wateya mecaziye ku mirov ji yên pir dipeyivin re dibêje.

2.5. Te'rîz (Te'rîd)

Te'rîz, teknîkeke ifadeyê ye ku bi kinâyeyê re têkildar e. Em nikarin te'rîzê ji kinâyeyê cuda bifikirin.⁸³ Te'rîz, bi mebesta rexne û qerfê an jî ji bo şanîdana rastînekê tê nivîsîn. Di te'rîzê de helbestvan bi awayekî veşartî hin kesa/kesan an muxatebên xwe rexne dike.

Di dîwanê de helbestên rexneyî pirin lê em nikarin bêjin ku di hemiyana de jî hunera te'rîzê heye. Emê li jêr ji hunera te'rîzê çend mînakên bidin:

...

کو گافا خوه ژ خوه او زیده تاقین
"ددن نیشان کو وان جه آسمانه"

Ku gâvâ xwe ji xwe ew zêde tâvên
"Didin nîşan ku wan cih âsimân e"⁸⁴

Di vê malikê de helbestvan bi awayeke veşartî hin kesan rexne dike û dibêje ku ew kes wisa xwe mezin dihesibînin ku mirov dibêje qey meqama wan li ser ruyê dinê tune, li asîmanan e.

...

أه نابيژم أه صافيمه ژ دوستان
"يكن ام تف دقئ لبيستك و بريدا"

E'nâbêjim e'sâfî me ji dostan

⁸¹ Kocakaplan, b.n., r. 90.

⁸² Findikî, b.n., r. 177.

⁸³ Saraç, Belâgat, r. 145.

⁸⁴ Findikî, b.n., r. 119.

“Yek in em tev di vê liystk û birê dâ”⁸⁵

Di vê malikê de jî weke ya din, rexne rasterast xuya nake heta wek pesinandinek dixuyê lê hâlbukî helbestvan xwe jî di asta hin hevalên xwe de dibîne ku ew bi dinê re her tim mijûl in.

Helbestvan hin caran bi vegotinek şîretamîz hin caran jî bi vegotinek rexneyî helbestên xwe vedibêje. Tabî waxtê rexneyê de jî pêşî tîrên rexneyî davêje xwe. Di hin vegotinên xwe yên rexneyî de jî dewsa “tu, hun” ê de “ez, em” bikartine. Wek mînak:

...

حقیقت "ام" نبون دوستی حقیقی
ژ لو صاری دخویی ژ هر دو آلی

Heqîqet “em” nebûn dostê heqîqî
Ji lew şârî dixweyhê j’herdu âlî⁸⁶

Di dîwanê de helbestên rexneyî pirin lê em nikarin bêjin ku di hemiyana de jî hunera te‘rîzê heye. Emê li jêr ji hunera te‘rîzê çend mînakan bidin:

...

كو گافا خوه ژ خوه او زیده تاقین
"ددن نیشان کو وان جه آسمانه"

Ku gâvâ xwe ji xwe ew zêde tâvên
“Didin nîşan ku wan cih âsimân e”⁸⁷

Di vegotinên Findikî de gelek caran em “gazî kirin” yanî nîda dibînin. Ew yan gazî Xwedê dike an gazî dostê xwe dike an gazî mixatebên xwe an jî deng li xwe dike. Weke “Eya Rebbî” û “Gelî Dost û Hevalê min” û “Ey ‘Elî” û hwd. Xeynî gazî kirinê em rastî tekrîra jî pir tî. Ev tekrîr hin caran tekrara hin peyva ne hin caran jî tekrara hin kompeyvan e. Weke “mehâl e pur mehâl e pur mehâl” an “ax û ax” û hwd.

Hin caran meseleyên rojane bi vegotîneke samîmî di helbestên xwe de bikaraniye:

تو بشینه ژ مرا توزک ژ چایی

⁸⁵ Findikî, b.n., r. 53.

⁸⁶ Findikî, b.n., r. 57.

⁸⁷ Findikî, b.n., r. 119.

چكو لجم مه نما صبرا مه نايبی

Tu bişyîne j'me râ tozek ji çâyê
 Çikû l'cem me nemâ şebrâ me nâyê

لسوکی کیلو چو سه بانقنوطان
 نقام بویه ژغیر تجار و لوطان

Li sūkê kîlo çû sih banqenoţan
 Neqâm bûye ji xeyr tuccâr û loţan⁸⁸

Findikî gelek caran bi şewaza gel diaxive ku ev di helbestên wî de xwe dide nîşan:

...

نقشتیکی دخوازم از ژ سویلرا
 هنك پز هنکی چیلک هنکی گانه

Nivîştêkî dixwâzim ez j'sewêl râ
 Hinek pez hinkî çêlek hinkî gâ ne

Şewaza çîrokî (tehkiye) jî di helbestên Findikî de xuya dike. Jixwe di serê helbestê de dibêje ku ezê çîrokî bêjim:

...

ازى چيروکی بیژم گوه بدیره
 ژسرهاتی بی منه او بی گمانه

Ezê çîrokî bêjim guh bidêre
 Ji serhâtîyê min e ew bêgumân e

امی لمان ته دی يك هات ژردا
 نه وقتى هاتنى چه بكم نزانه

Emê l'mâl in te dî yek hât ji der dâ
 Ne weqtê hâtinê çi'bkim nezân e

اوى بیژی تو زانی بو چه هاتم
 ژدو هفا چیلکا من زا نبانه

⁸⁸ Findikî, b.n., r. 290.

Ewê bêjî tu zânî bo çi hâtim
Ji doh vâ çêlekâ min zâ nebân e

تو میزینه لکتبی چیکه ژیرا
نقشتکی ام دبیرن او ژچاقانه

Tu meyzêne l'kitêbê çêke jê râ
Niviştîkî em dibêjin ew j'çevâ ne⁸⁹

...

Teknîka monologê jî di helbestên Findikî de dixûyê. Ew hin caran bi xwe re dipeyive û şîretan li xwe dike:

...

علی سح که تو وعظی خو نبه مغرور بلفظی خو
نکه تشتی نه طرزى خو ژ ره و شاشی فهی ناکی

'Elî seh ke tu we'zê xwe nebe mexrûr bi lefzê xwe
Neke tiştê ne terzê xwe j'rih û şaşê fihê nâkî⁹⁰

Findikî, helbesteke xwe weke çîrokên gelêrî qedandiye, ev yek jî wî nezî helbestvanên gelêrî kiriye:

...

مه چيرو لدشتی دی و باق چون بحثی
هزار رحمت لد و باق حازرانه

Me çîro l'destê dêwbav çûn bihiştê
Hezar rehmet li dêwbav hâzirân e⁹¹

Ji ber ku di dîwanê de mebest ji lîrîzmê zêdetir şîret û rexne ye; zimanê dîwanê jî sade û fehmbare. Ev yek fehm kirinê hêsan dike û yekîtiyê bi xwendevana ve peyda dike. Xeynî vê yekê, îfadeyên henekî ku hin caran bi kar anîne jî balkêş in.

⁸⁹ Findikî, b.n., r. 109-111.

⁹⁰ Findikî, b.n., r. 33.

⁹¹ Findikî, b.n., r. 123.

Şîretên miellif ku gelek caran li nefsa xwe dike jî taybetiyeke pir girîng e. Helbesta xwe ya yekemîn û rêzên wî de dibêje: “Elî rabe heta kengê / Tu xafil bî bi vê rengê” derbarê mijarê de mînakeke balkêş e. Di helbesta wî ya duyemîn, sêyemîn, çaremîn, pêncemîn, hevdehemîn û bîst û nehemîn de jî heman rewş tê dîtin.

Encam

Di edebiyata klasik de ziman û şewaz ji bo nasîna helbestvan girîng e. Tişta ku terz û sebka helbestvan û rengê helbestan derdixe holê awayê vegotîna helbestvan e. Em di vê xebata xwe de ji aliyê ziman û ji aliyê şewaz(awayê vegotîne) ve li ser Dîwana Seyid ‘Eliyê Findikî rawestî û me xwest em bibînin ka helbestvan bi çi zimanî an zimanan û bi çi awayî helbestên xwe nivîsîne fêhm bikin. Dawiya lêkolînê de em gihêştine van encaman:

- 1- Di helbestên Findikî de peyvên ‘Erebî, Farisî û Tirkî hebe jî ev yek, zimanê dîwanê girantir nekiriye. Ji bilî biwêj û gotinên pêşyan wî baweriyên gel jî bi kar anîne ku wê renegekî gelêrî û folklorîk daye dîwanê.
- 2- Dîwana Findikî dîwaneke hîkemî ye. Ew mijarên dînî û tesewifi bi vegotîneke şîretamîz vegotiye.
- 3- Ji ber ku Findikî pirî helbestên xwe bi mebesta şîret û îrşadê nivîsîne; wî zimaneke zelal bikar aniye.
- 4- Di helbestên Findikî yê rexneyî de ji tenkîdên şexsî bêhtir, tenkîdên civakî hene. Ev taybetî wî ji helbestvanên klasîkên din cuda dike.
- 5- Ji ber ku Findikî pirî caran bi zimanê gel axivîye û mijarên rojane bikar aniye, em dikarin bêjin ku ne ji bo hunere, wî ji bo gel nivîsiye. Ev yek jî wî ji helbestvanên klasîk cuda dike. Lewra helbestvanên klasîk bi gelemperî ji bo hunerê helbestên xwe nivîsîne.
- 6- Di dîwanê de baweriyên gel, gotinê pêşyan û xasma biwêj pir in. Ev yek jî dide nîşan ku Findikî bi edebiyata gelêrî re jî pir têkildar bûye.
- 7- Şewaza çîrokî gotin (tehkiye) di helbestên Findikî de xuya dike.
- 8- Teknîka monologê di helbestên Findikî de dixûyê. Ew hin caran bi xwe re peyiviye û şîretan li xwe kiriye.

9- Di vegotina helbestan de teşbîh (şibandin) û 4 cureyên wê (Mufeşşel, Mucmel, Mu'ekked, Belîx)xuya ye.

Çavkanî

Pirtûk:

Aydogan Mistefa, *Rêbera Rastnivîsînê*, weş. Rûpel, Çap.1., İstanbul 2012.

Erzen, M. Said: *Dünden Bugüne Erzen Ailesi*, weş. Kilim, İstanbul 2007.

Kocakaplan, İsa: *Açıklamalı Edebi Sanatlar*, weş. Türk Edebiyatı Vakfı, İstanbul 2014.

Saraç, Yekta: *Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, weş. Gökkubbe, Çap.13., İstanbul 2015.

Seyid 'Eliyê Fındikî: *Dîwan*, weş. Nûbihar, İstanbul 2012.

Tahir-ül Mevlevî: *Edebiyat Lügatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1994.

Turan, Abdulkaki: *Melayê Cizîri Divanı ve Şerhi*, weş. Nûbahar, İstanbul 2010.

Ferheng:

Bingöl, Abdulkadir: *Gotinên Pêşîyan û Biwêj*, weş. Na, İzmir 2014.

Borak, Mustafa: *Ferhenga Biwêjan*, weş. Enstîtuya Kurdî, Çap.1., Stenbol 2005.

Farqîni, Zana: *Ferhenga Kurdî-Tirkî*, weş. Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê, Stenbol 2007.

Karataş, Turan: *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, weş. Yedigece, İstanbul 2001.

Kürtçe-Türkçe Cep Sözlüğü, weş. Doz, Çap. 5., İstanbul 2012.

Sami, Şemseddin: *Kamus-ı Türkî*, (Osmanlıca Tıpkıbasım), weş. Çağrı, İstanbul 2006.

Gotar û Hevpeyvîn:

Açar Zafer-Ertekin M. Zahir: "Di Kurmancî de Cotpeyv û Cureyên Wan", *Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi*, c.1, j.1, r. 82-92. Çile 2015.

Ertekin, M. Zahir: "Naveroka Helbestên Seyid 'Eliyê Fındikî'", *Uluslararası Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyumu*, weş. Mardin Artuklu Üniversitesi, İstanbul 2012.

Gökçe, Cüneyt: “Seyyid Ali Findikî ve Divân’ı” *İbrahim Hakkı ve Siirt Uleması Sempozyumu*, weş. Beyan, İstanbul
2008.